

Nr 4/1996

Lars Fimmerstads
remissyttrande över
kulturutredningen
(SOU 1995:84)

Förord

Den statliga kulturutredningen analyserar den svenska kulturens nuvarande situation och kommer med förslag till hur denna skall förändras. Lars Fimmerstad har läst utredningen och formulerar i denna rapport sina personliga reflektioner. Som vanligt när det gäller rapporter i denna serie, är åsikterna författarens.

Stockholm i januari 1996

Carl Rudbeck

Innehåll

Skratt som stockar sig i halsen	3
Skyfflar ut resurserna till hobby och terapi	4
Paternalistisk kollektivism.....	5
Mellan det mycket vida och det smala	6
I folkrörelsernas hägn	7
Drömmar om sjuttioalet.....	8
Vårt novocento	10
Subventionskranen skruvas på	10
Länsdanskonsulenter och multimedieverkstäder	11
Bibliotek på data	12
Kulturell nedrustning.....	13

Skratt som stockar sig i halsen

Kulturutredningen kan läsas på två sätt:

- * dels som underhållning,
- * dels som ett dokument över en förlegad samhällsvision.

Ser man den som underhållning kan man plocka bitar för högläsning och fånga många skratt. Men skrattet stockar sig i halsen inför insikten att detta är allvar.

Det tankemönster kulturutredningen företräder kan komma att präglade kulturpolitiken under resten av seklet. Om kulturutredningen blir underlag för politiska beslut betyder det att staten i framtiden inleder ett förslösande av kulturellt och ekonomiskt kapital.

Kulturutredningens populistiska majoritet har en mekanisk jämlikhetsfilosofi som skulle kunna beskrivas som strävan efter entropi.

På alla kulturens områden, må det vara teater, måleri eller dans vill kulturutredningen kapa toppar och fylla igen dalar. Där en geografisk eller kunskapsmässig koncentration av kulturellt kapital ansamlats, där vill man skingra.

Den största ansamlingen av kulturell energi finns i Stockholm. Med ogillande beskriver utredningen den gamla huvudstaden med sin opera och sin dramatiska teater och sina centrala museer som slukar dryga två miljarder kronor – den största posten i kulturbudgeten.

- En styrka [...] som kan verka utmanande på andra orter.

Huvudstadens centrala kulturinstitutioner bör vingklippas. Det är den svenska kulturpolitikens mest lysande institutioner: Operan och Dramaten som först och främst ska klippas och föreslås få nedskurna anslag från staten. Bollen passas till Stockholmsområdet som bör fylla ut hålen i kassan. Samtidigt bör de två institutionerna höja sina biljettpriser med 20-25 procent.

Men detta räcker inte: verksamheten på dessa konstnärligt framstående institutioner ska störas.

- Dramaten och Operan i Stockholm bör ge högre prioritet åt att utnyttja radio och TV för att nå hela befolkningen.

Och:

- Operans i Stockholm och Dramatens turnéansvar bör öka, stödet till fria teatergrupper förstärkas och samisk teater inrättas. Dramaten bör ha färre föreställningar "på scenerna inne i Stockholm".

Utredarna framkastar också tanken på att införa någon slags kvotering av TV-programmen där TV-bolagen åläggs avsätta en viss del av sändningstiden för samarbete med teater- och musikinstitutioner.

En hädisk tanke: tänk om avskaffad moms på resor ökade möjligheten för befolkningen att besöka Operan och Dramaten?

Skyfflar ut resurserna till hobby och terapi

I den diskussion som behandlar den stora andel av de statliga kulturanslagen som går till Stockholm bortser man från de på annat ställe redovisade 2,5 miljarderna till folkbildningen. Men utredningens populistiska majoritet nöjer sig i sin strävan efter entropi inte med nedrustning av huvudstadens kulturinstitutioner.

Även de kulturella länsinstitutioner som så att säga utgör grenar längre ned från toppen, där statens pengar fastnat på vägen, betraktas strängt. Även en landsortsstads institutioner kan tänkas vara en för glansfull ansamling av resurser som stöter dem som bor på mindre orter.

Statens pengar ska helst leta sig ännu längre ut från huvudstaden, förbi även länsmetropolerna. På väg mot botten dunsar vi ner ännu en gren till folkbildningens organisationer, d v s studieförbunden och folkhögskolorna. De förväntas fortsätta att motta sina dryga två miljarder, plus en halv från AMS, från bröderna och systrarna i riksdagen med uppdrag från folkrörelserna, riksdagens största särintresse.

Folkrörelsernas tvåochenhalmiljarders-fritis för vuxna ute i rikets kommuner förvaltar en kultur som utredarna omfattar med värme. Här närmar vi oss den amatörism och den hobby- och terapiverksamhet som utredarna egentligen menar med det slags kultur som de statliga pengarna bör omfördelas ut till.

- Folkbildning, folkrörelser och föreningsliv har särskilda förutsättningar att skapa länkar mellan kultur, arbete och fritid.

Men de unga möts ofta i andra former. De stödorgan till statsapparaten som bär det gamla namnet "folkrörelser" som ett

minne av en tid då de var folkliga rörelser har som bekant svarigheter med rekryteringen hos dagens unga. Men staten ska då i stället leta upp de unga utanför den organiserade sfären och ge dem bidrag. Kanske kan vi fortsätta att förstatliga de tillfällen då människor träffas?

Paternalistisk kollektivism

Den paternalistiska kollektivismen är utredningens andra behärskande tankereflex efter viljan att skyffla ut resurserna från de högar de samlats i och strö ut dem jämnt över hela landytan.

Från utredningens sidor slår en stämning av Sverige under åren före 1976 emot en. Det var den tid då möjligheten att inordna medborgarnas i en av "folkrörelserna" totalomfattad tillvaro låg inom räckhåll för det politiska etablissemanget. Man talade då om de "föreningsfattiga", den lilla rest av befolkningen som inte var ansluten till någon förening eller "folkrörelse" som ett problem som ökade påtryckningar på befolkningen skulle kunna eliminera.

Kulturutredningen genomsyras fortfarande av tanken att någon kultur knappast är möjlig utan bidrag och offentlig organisation.

Den paternalistiska staten måste på alla kulturens områden träda in stödjande och betalande. Man talar uppskattande om eldsjälar där ute i folkhavet som kan hitta på alldeles egna kulturyttringar. Utredarna vill att staten med förnyad kraft håller vaksamheten uppe för dessa plötsligt tända nya gnistor så att den kan ila till med bidragens blåsbälg.

- Den skapande traditionen måste erövrats om och om igen. Det ligger delvis inom, delvis utanför kulturpolitikens makt att medverka till det, heter det.

Folkets fritidssysselsättningar, hobbies och förströelser är alltså ett ansvar för staten. Kultur tycks också ha en tendens att ackumuleras mer hos de lyckligt lottade i livet, än hos de i någon bemärkelse små. Kulturutredningen ser därför kulturen som en resurs som i likhet med pengar ska fördelas enligt jämlikhetspolitiska principer.

Särskilt ska mer av statens kulturmassa fördelas i riktning mot barn, handikappade och invandrare.

Man frågar sig varför inte särskilda kulturpolitiska ansträngningar också ska göras för kvinnor och pensionärer? Kanske

för att kvinnorna förefaller vara kulturellt gynnade. Enligt en märklig statistik som redovisas i tabellform utövar kvinnor mer kulturella aktiviteter än män. Särskilt tycks detta gälla äldre kvinnor och flickor.

Mellan det mycket vida och det smala

Men tittar man närmare på det statistiska materialets kategorier finner man att bland de kulturella aktiviteter man velat identifiera återfinns: "skriva dagbok och brev", samt "teckna och måla".

Vilka flickor har inte en liten dagbok med blommiga pärmar och ett spänne med läs, eller brevpapper med hästar på? Nu har de alltså blivit en del av landets kulturbärande skikt. Rita och måla är också en kulturaktivitet, finner man. Men inte att se på video.

Men vad gör pojkarna när flickorna pysslar med färgkritor och anförtror sig åt dagböckerna? Kanske är de i hobbyrummet och snickrar och svetsar. De bygger om bilar och lackerar dem i vackra mönster. De är ute på nätterna och sprayar fresker i graffiti. Men detta är inte kulturyttringar, som att skriva dagbok eller rita.

Utredarna ligger mitt emellan ett mycket vitt och ett smalt kulturbegrepp. Det smala skulle omfatta den traditionella högkultur av teater, musik, balett, museer, konst, böcker etc som staten stött i hundratals år. Det vida kulturbegreppet skulle kunna omfatta allting från matlagning och stickning, svamplockning, kort sagt vår civilisations sätt att leva.

Man har sin definition: med kultur menar vi konstarterna, medierna, bildningssträvandena och kulturarven. Då skulle utredningens principiella tanke uttryckas så: en utjämning från konstarterna till bildningssträvandena.

Kultur är, förstår vi av det material utredningen refererar, sånt som prinsessor lärde sig på 1700-talet. Ta danslektioner, spela charader, dessinera, gå på spectaclet, ägna sig åt lecture och gazetterne, och admirera det sköna konsterna är, förefaller det, vad staten med sina pengar ska få folket att ägna sig åt.

Det är en aristokratisk syn på den bildning folket ska matas med ledda av sina framtida länskonstnärer och danskonsulenter, med sina kunskaper givmilda aktörer och aktriser som ligger som ett lager i utredarnas tankevärld.

Men det har hänt mycket sedan 1700-talet och det har inte heller gått utredarna förbi: romantiken har fått lämna sitt bidrag till utredarnas tankevärld; man konstaterar i likhet med de tyska romantikerna att konstnären har andra vägar till kunskap än forskningen.

Därmed avses förmodligen den gudomliga inspirationen, der Götterfunkel, i motsats till forskningens empiriska observation som grund för kunskapen.

Men kulturutredarna har inte gjort halt i 1830-talet, de har också insupit det sena 1800-talets nationalromantik: - Kulturen utgör en väv som håller ihop samhället.

På ett annat ställe preciseras denna tanke till att kulturen ger nationell identitet. Men över denna avlagring från sekelskiftets tankevärld har lagts en sista tårtbotten från 70-talet: - Kulturen kan utveckla samhället och på ett fruktbart sätt visa på problem och motsättningar som behöver bearbetas.(...) Konst och kultur kastar (...) ett motljus över samhällets institutioner, mekanismer och strukturer.

Vad föresvävar utredarna? Den samhällskritiska 70-talsteatern, Göran Palms böcker? I alla fall vet vi vad det inte är fråga om: - Den konst som bekräftar våra föreställningar befriar för stunden, men verkligheten är strax tillbaka i oförändrat skick.

Självklart också att utredarnas hjärta klappar för så kallade fria grupper och amatörer. De blir i utredarnas värld till det avant garde där "de spännande experimenten" och "förnyelsen" inom kulturen sker.

I folkrörelsernas hägn

I folkrörelsernas hägn knyts de banbrytande makraméerna. I lysrörens sken i mörka vinterkvällen under en armé av kursledares stimulerande inflytande blommar här de tusen blommor som gör Folkrörelsesverige till ett renässansens Florens eller Paris under modernismens genombrott. Här ritar och drejar, trallar och motionsdansar den svenska hobbykulturens alla Picassoar, Stravinskyar och Isadora Duncans.

Utredningen suckar ibland över att det "produceras" för mycket i den offentligunderstödda kulturen, det är folket själv som ska vara

kulturproducenterna. Andelen "estetiska" studiecirkel som detta kallas är nu 40 procent.

Men inte ens i folkets hus och bönelador räcker det att statens pengar sprids ut. Utredningen vill att staten aktivt letar nya bidragsmottagare, längst, längst ute i folket. Det finns, har utredningen funnit, mycket kulturaktiviteter som inte sker i någon institutionell ram. Den måste staten gå ut och leta upp så att alla som gör något kulturellt inte ska behöva klara sig utan anslag.

- Eget utövande av kultur [sker] allt oftare [...] i andra former än föreningslivets [därför] är det viktigt att det finns en öppenhet i bidragsregler för nya aktörer och nya verksamhetsformer. Stödet till kulturföreningar föreslås höjt.

Utredarna återkommer ofta till det bekymmersamma i att kulturen är samlad i stora länshuvudstäder och kommuncentra och tvingar folk att bila kilometervis för att bränna av kulturanslagen.

Det är i människors vardag kulturen ska blomma. Det är därför utredarna föreslår att de statliga kulturinstitutionerna ska turnera mer. Operans sångare och dansare ska åka ut till folket, folket ska inte behöva åka till Stockholm och släpa sig upp för marmortrappor. De nationella museerna ska skicka ut mer av samlingarna i bygderna.

Men inte bara det, de fina proffsen på landets teatrar, det gäller också läns- och regionteatrar, ska inte sitta och hamstra sina överlägsna teaterkunskaper för sig själva. Utredningen föreslår att teatrarnas proffs ger sig ut bland barfotaskådespelarna i bygderna och spelar teater med dem och delar med sig av sitt kunnande.

Drömmar om sjuttioalet

Utredningen drömmer om 70-talets teater: - Då fanns ett dynamiskt förhållande mellan teatern och det omgivande samhället. Sen kom "en förskjutning till det internationella och urbana som bidrog till att ställa den decentraliserade teatern svarslös".

Men ännu kännetecknas fria och "udda" grupper av att de "integrerar föreställningar med pedagogiskt arbete". 70-talets agitprop-teater är tydligen inte helt död!

Bristen på entropi avtecknar sig också i ojämlikheten mellan kulturella genrer. Medan sång och musik, teater och konst, böcker

solar sig i subventionspublikens uppmärksamhet är dansen en undanträngd askunge.

Alltså inte dans i största allmänhet, det råder ingen brist på besökare på diskotek och dansrestauranger, utan kulturell dans, sådan som bara kan leva med subventioner.

I utredningens kanske mest passionerade avsnitt beskrivs inte bara nyttan av dansen för att t ex gestalta konflikter i arbetslivet utan också nödvändigheten av mer dans i svenska bygder.

Utredarna är entusiastiska förespråkare för att staten anställer särskilda "länskonstnärer" från olika discipliner som kan röra sig ute bland folket och sprida sina kunskaper i skolor och folkrörelsernas kurser.

Med särskild emfas förespråkas inrättandet av fler "länsdanskonsulenter" emedan dansen ute i landet har en alldeles otillräcklig, för att inte säga, saknar institutionella ramar.

Staten bör träda till och rigga upp ett sådant ramverk. Under metodisk statlig ledning borde det kunna dansas mer i skolorna. Alltså okommersiell dans, dans som gestaltar elevernas vardag och dess problem och uttrycker "det man inte kan säga i ord".

Musiklivet har också ojämnheter som bör kavlas ut: det ges ett kraftfullt stöd till den västerländska konstmusiken. Andra genrer "får lite statligt stöd" varför "en utveckling av olika genrer vore ur nationellt perspektiv en mer spännande utveckling". Mer till samba, alltså.

Med nästan samma kärlek som utredarna känner för Terpsichore – denna underdog bland muserna – känner de för Thalia, särskilt som hon tedde sig i sin – och förmodligen utredarnas ungdom under de underbara åren efter 68. Det är nästan så att det glöder under utredningsprosans aska när utredarnas tanke återgår till dessa flydda tider. Då fanns det engagerade och uppsökande teatergrupper.

Något sådant kanske man kunde få igång igen, om länsaktörerna och länsaktriserna makar sig ut och lär folket spela ut sina klassmotsättningar i arbetslivet?

Om dansen måste gynnas av fördelningspolitiken mellan konstarterna, så är bildkonsten närmast att betrakta som privilegierad.

Vårt novocento

Utredarna konstaterar att Sverige mellan 1975 och 1990 genomgått en skredartad utveckling på det konstnärliga området, som man får gå till renässansens Italien för att finna ett motstycke till, utan att den gjort så mycket väsen av sig utanför arbetsförmedlingarna.

Under dessa femton år av vårt sena novocento har vi fått inte mer än 40 procent fler människor som definierar sig som tillhöriga de konstnärliga yrkena. Man kan säga att konstnär har blivit något av ett modeyrke bland unga människor, främst därför att det blivit något av en modeutbildning.

De unga människor som av diverse skäl hamnat på landets folkhögskolor har ett särskilt starkt konstnärligt kall, estetisk utbildning förmedlas enligt utredarna nu på 150 linjer på 88 av landet folkhögskolor.

Men inte nog med det, ett växande antal skolelever har tyckt att det varit kul att ta emot den expanderade estetiska utbildningen i skolsystemet. Tiotusen konstnärligt utbildade gymnasieskoleelever om året hotar snart att välla ut i konstlivet.

Själv kände jag en dam i 40-årsåldern i en landsortsstad som beslöt sig att sadla om och utbilda sig till teaterregissör i AMS regi. Hon hade aldrig tidigare arbetat med teater. Detta har lett till att, som utredningen torrt konstaterar, utbudet av konstnärer i Sverige nu är större än efterfrågan.

Utredarna vill inte föreslå att man skall skära ner på de med stora kostnader uppbyggda estetiska utbildningarna, men man kanske ändå kan försöka avskräcka fler från att välja dessa utbildningar genom att berätta för eleverna om svårigheterna att slå sig fram på konstnärernas arbetsmarknad.

Utredarna menar även att många arbetslösa konstnärer också borde rådas av arbetsförmedlingarna att skaffa sig ett nytt yrke. Men givetvis föreslår utredningen ändå att staten utvidgar konstnärstödet och avlönar fler statskonstnärer.

Subventionskranen skruvas på

Subventionssamhället måste byggas ut: – Vi föreslår en kraftig ekonomisk förstärkning av nuvarande selektiva konstnärstöd.

Utredningen har tidigare konstaterat att metoden med skattelättnader i stället för subventioner inte är aktuell i Sverige. Tvärtom verkar man betrakta en eventuell kultur moms som ett öde vi måste böja oss under. Kommer den så får subventionskranen skruvas på litet mer.

Hur intressant hade inte tanken varit att genom förenklade skatteregler och skattelättnader underlätta villkoren för konstskapande i vårt land! Det hade varit en verklig stimulans för kulturlivet!

Den tjugiga konsnärsrollen vars attraktionskraft gett oss en så överväldigande nationell investering i konstnärsproduktion bör nu kompletteras med en utvidgad satsning på mediakunskap. Ett nytt modeyrke lockar nu ungdomen – TV-stjärnans och stjärnreporterns.

Trots att deras tankar helst dröjer kvar i 70-talet, har utredarna noterat att nya medier växer fram på IT-området. Multimedia verkar bli en viktig framtida kulturyttring.

Men kultur ska avnjutas i organiserad kollektiv form, det är en outtalad men underförstådd tanke i allt kulturutredningen skriver. Och multimediatorn är en individuell njutning, som främst används i dunkla privatvrår.

Länsdanskonsulenter och multimediaverkstäder

Följaktligen är en av utredningens mest innovativa förslag vid sidan av länsdanskonsulenter och andra länskonstnärer ett kraftfullt stöd till multimediaverkstäder, ett nytt intressant sätt att öka de offentliga utgifterna.

Hade televisionen just gjort sin entré i vårt land hade utredarna kanske föreslagit inrättandet av offentligfinansierade TV-stugor i bostadsområdena...

Nu blir televisionen till ett medium som utredarna nöjer sig med att behandla med några dirigistiska förslag: staten bör "ställa tydliga krav" på att svenska radio- och TV-bolag sänder mer kultur, särskilt för barnen, och herrar och damer artister på Dramaten och Operan bör bekväma sig att göra mer TV-program.

Just på IT-området famlar utredarna i blindo. Multim medias individuella karaktär är deras främsta kännetecken. Individen sitter

vid sin multimediatator och skapar, liksom konstnären vid sitt staffli. Varför ska denna verksamhet bedrivas i kollektiv?

Lika litet som att måla är detta en gruppaktivitet. Nätverk av personer som samlas kring olika kulturella projekt förenas genom nätverken mellan de individuella datorerna. Den offentliga sektorns bästa stimulans av dessa nya media kommer gissningsvis att bli som beställare och kund av utbildningsmaterial utformat i multimedia.

IT-området innebär en radikal förändring av kulturen från kollektiva till individuella former av konsumtion. Egentligen betyder detta ett frigörande av medborgarnas med tiden allt större beroende av offentliga subventioner för sin kulturkonsumtion och sina kulturella aktiviteter.

Den spontant framväxande gemenskapen via IT-tekniken är egentligen det största hotet mot den typ av paternalistiska och kollektivistiska kulturpolitik inom nationalstatens institutionella ramar som utredningen oreflekterat förespråkar. Kanske ska förslaget om multimedieverkstäderna ses som ett desperat försök att gjuta den nya företeelsen multimedia i gammal institutionell ram?

IT-tekniken lovar också att i grunden förändra biblioteken. Det må vara utredarna förlåtet att de i sin behandling av biblioteksområdet knappast kan förväntas förfoga över en kristallkula som talar om för dem vad bibliotekens roll blir i ett välutvecklat IT-samhälle.

Bibliotek på data

Men med tiden överförs biblioteken till data. Samtidigt växer datorinnehavet till att närma sig fullständig hushållstäckning. Förmodligen kommer också en slags behändiga elektroniska lästavlor att ersätta papperet på böcker och tidningar och göra distributionen av läsning praktiskt taget oberoende av tid och plats och så gott som kostnadsfri.

Men det är långt dit: världens största bibliotek, det amerikanska "nationalbiblioteket" Library of Congress, planerar att ha 5 miljoner dokument digitaliserade år 2000 – dessvärre har man 108 miljoner dokument totalt. Men det innebär i alla fall att man avser att ha de väsentligaste böckerna i biblioteket tillgängliga på CD eller för on line läsning för alla amerikaner om ett par år.

Ett urval amerikanska biblioteksexperter som tillfrågats av tidskriften Wired, uppskattar att fri tillgång till digitaliserade offentliga bibliotek ligger cirka tio år fram i tiden. Kommer det om några år att finnas skäl att bibehålla biblioteken i sin nuvarande omfattning?

I dag är folkbiblioteken också den största posten i de offentliga utgifterna för kulturen – 2,4 miljarder kronor, nästan helt kommunalt stödd – men indirekt kommer väl de mesta pengarna i landsortskommuner genom olika omfördelningsåtgärder från statskassan.

Nuvarande system för bokutlåning av författarnas böcker föreslås vara kvar. Det vill säga att biblioteken för en symbolisk summa, varav endast en smärre del går till författarna, lånar ut även nyutkomna böcker gratis.

Man kan försöka tänka sig hur filmmarknaden hade sett ut om staten lånade ut säsongens filmer på video gratis till medborgarna!

Bibliotekssystemet har i grunden perverterat bokmarknaden i Sverige. Även tanken på frimånader, då nya böcker inte lånas ut på biblioteken avvisas av utredarna. Följaktligen fortgår det system där nolltaxa för böcker undergräver förlagens och författarnas möjligheter att verka.

Samtidigt snedvrids allmänhetens föreställning om vad böcker får kosta – bokpriserna upplevs som höga, jämfört med andra utgifter för kultur – t ex videohyrning, eller CD-skivor som accepteras som naturliga. Detta trots att böckerna torde kosta mycket mindre per timma konsumerad kultur.

Givetvis förespråkar utredningen ett bibehållande och en utbyggnad av gällande system med litteraturstöd och författarpengar.

Kulturell nedrustning

Sammanfattningsvis kan man säga att utredarna, drivna av sin filosofi, vill att den statliga kulturpolitiken tar pengar från Stockholm och ger till amatörism och hobbyverksamhet samt bygger ut subventionssystemet av kulturarbetarna.

Kort sagt kulturell nedrustning i Sverige.
